

Львівська наукова школа теорії прав людини (до 15-річчя діяльності Львівської лабораторії прав людини НАПрН України)

У червні 1996 р. (за ініціативи професора П. Рабіновича, активно підтриманої тоді Головним вченим секретарем АПрН України академіком Ю. Грошевим та її Президентом академіком В. Тацієм) Президія АПрН України ухвалила рішення про створення свого першого на західних теренах держави спеціалізованого наукового підрозділу – Львівської лабораторії прав людини. Невдовзі затвердили Статут цієї установи як юридичної особи. А вже наступного року було опубліковано перші наукові результати її діяльності (див.: Праці Львівської лабораторії прав людини Академії правових наук України. Серія II. Коментарі законодавства. – Вип. 1).

Лабораторія, згідно з її Статутом, повинна була, зокрема, сприяти науковому обґрунтуванню державної політики у галузі прав людини в напрямі удосконалення їх юридичного забезпечення та імплементації відповідних міжнародних принципів і норм. Задля цього вона мала проводити дослідження фундаментальних проблем теорії й практики здійснення прав людини і громадянина в Україні та брати участь: у розробці й науковому експертуванні законодавчих та інших нормативно-правових актів України з цієї проблематики; у під-

готовці й обґрунтуванні пропозицій щодо покращення юридичного забезпечення прав людини і громадянина в Україні відповідно до міжнародних стандартів, стану дотримання прав людини в Україні; у поширенні знань серед юристів та населення про права людини і громадянина та про юридичні механізми їх здійснення й захисту; в організації навчально-просвітницьких акцій з цих питань.

З огляду на специфіку означених завдань, а також зважаючи на відсутність у той час вітчизняних аналогічних наукових інституцій, «взірців», Лабораторії довелося започатковувати низку таких заходів, які були, власне, новаторськими, образно кажучи, піонерськими.

Так, уперше в Україні Лабораторія:

- вдалася до розпрацювання сучасних концептуально-методологічних засад теорії загальносоціальних («природних») прав і свобод людини;

- розпочала перекладати державною мовою, реферувати й публікувати рішення Європейського суду з прав людини (1997 р.);

- провела у Львові міжнародну двотижневу школу для молодих викладачів юридичних факультетів Білорусі, Молдови й України з питань використання у навчальному процесі Конвенції про

захист прав людини і основоположних свобод та практики її застосування Європейським судом з прав людини (спільно з Інститутом Конституційної та правової політики – COLPI, м. Будапешт). По закінченні роботи цієї школи її слухачам було видано відповідні сертифікати Лабораторії та COLPI (2001 р.);

– провела міжнародний симпозиум з релігійних прав людини, участь в якому взяли науковці з п'яти зарубіжних країн – Німеччини, Австрії, Польщі, Білорусі, Литви (спільно з юридичним факультетом Регенсбурзького університету (Німеччина) та юридичним факультетом Львівського національного університету імені Івана Франка) (2004 р.);

– започаткувала з 2005 р. щорічне проведення Всеукраїнських, а згодом і міжнародних, «круглих столів» з антропології права і прав людини;

– підготувала й опублікувала збірку афоризмів і прислів'їв народів світу щодо прав, свобод та обов'язків людини і громадянина (2001 р.);

– сформувала й видала два спеціалізовані каталоги літератури та інших джерел із проблематики прав і свобод людини та громадянина, які нараховують майже 8300 назв (1996 р., 2011 р.);

– організувала щорічні всеукраїнські наукові конференції молодих науковців, аспірантів та студентів на тему «Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави» (спільно з Одеською національною юридичною академією та юридичним факультетом Львівського національного університету імені Івана Франка) (2002 – 2012 рр.);

– організувала у Львові зустріч зі своїми співробітниками Голови Європейського суду з прав людини п. Луціуса Вільдхабера (2005 р.);

– спільно з Інститутом відкритого суспільства (м. Будапешт) організувала проведення у Львові трирічної Програми для викладачів гуманітарних вищих навчальних закладів «Філософія прав людини» (2010–2012 рр.).

Тож якими є, загалом, основні результати діяльності Лабораторії протягом останніх п'ятнадцяти років?

37 випусків її «Праць», виданих двома серіями (перша – «Дослідження та реферати», друга – «Коментарі законодавства і прав»), у т. ч. низка збірок реферованих перекладів рішень Європейського суду з прав людини; участь в організації близько двадцяти міжнародних і національних конференцій, «круглих столів», тренінгів; одинадцять захищених кандидатських дисертацій і одна докторська дисертація із загальнотеоретичних проблем прав та свобод людини – такими є найбільш вагомі здобутки колективу її співробітників.

Вищезазначені видання Лабораторії знаходяться нині не тільки в основних вітчизняних публічних і вузівських бібліотеках, а й у бібліотеках Конституційного Суду України, Верховної Ради України, Верховного Суду України, а зрештою, й Європейського суду з прав людини.

До найбільш відомих з цих випусків належать монографії: «Реалізація прав людини: проблеми обмежування» (Львів, 2001; автори П. Рабінович, І. Панкевич); «Європейська конвенція з прав людини: проблеми національної імплементації» (Львів, 2002; автори: П. Рабінович, Н. Раданович); «Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини» (Львів, 2004; автори: П. Рабінович, С. Федик); «Права

людини у природно-правовій думці католицької церкви» (Львів, 2004; автор С. Рабінович); «Актуальні проблеми загальної теорії прав людини» (Львів, 2006; автор С. Добрянський); «Соціальна держава і права людини „другого покоління”» (Львів, 2006; автор О. Панкевич); «Право на свободу віросповідання та юридичний механізм його забезпечення в Україні» (Львів, 2006; автор Л. Ярмол); «Право людини на компенсацію моральної шкоди» (Львів, 2006; автори: П. Рабінович, О. Гришук); «Оцінювання і оцінки у національному й міжнародному правозахисті» (Львів, 2006, автор В. Косович); «Право людини на ефективний державний захист її прав та свобод» (Львів, 2007, автор Т. Пашук); «Правозастосувальний розсуд у юридичній практиці (загальнотеоретичне дослідження)» (Львів, 2007, автор М. Рісний); «Економічні і соціальні права людини: європейські стандарти та їх впровадження в юридичну практику України (загальнотеоретичне дослідження)» (Львів, 2009; автор С. Верланов); «Права людини: соціально-антропологічне дослідження» (Львів, 2009; автор Д. Гудима); «Праворозуміння крізь призму герменевтики» (Львів, 2012, автор Т. Дудаш). Ці видання не раз діставали схвальні оцінки у публічних рецензіях та й в інших джерелах (див.: Право України. – 2002. – № 6; 2003. – № 10; 2004. – № 4, 12; 2005. – № 9).

У ювілейному – 2012-му – році Лабораторія видала у першій серії «Праць» монографії: «Феномен зловживання правом (загальнотеоретичне дослідження)» (Львів, автор Т. Полянський); «Міжнародні договори та міжнародна судова практика їх застосування як дже-

рела національного права (за матеріалами застосування в Україні Європейської конвенції з прав людини та практики Страсбурзького суду)» (Київ, автор В. Соловйов); «Конституційно-правовий статус людини: можливості удосконалення в Україні» (автори – усі співробітники Лабораторії).

Отож, мабуть, навряд чи буде перебільшенням стверджувати, що Львівська лабораторія прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України нині є помітним науковим осередком вітчизняної теоретичної юриспруденції – своєрідним «методологом» досліджень праволюднинної проблематики. Нині вона саме й уособлює *Львівську наукову школу теорії прав людини*.

Констатуючи це, водночас не можна не згадати своєрідних, у певному сенсі, провісників цієї школи. Маємо на увазі академіка ВУАН, професора С. Дністрянського, який видав у Львові ще у 1902 р. книгу «Чоловік і його потреби у правнім систем».

Ще з більшою підставністю слід згадати члена-кореспондента АН УРСР професора Львівського університету П. Недбайла, який згодом переїхавши до Києва, почав активно розробляти проблематику прав людини (див.: Радянське право – 1964. – № 1. – С. 150; Советский ежегодник международного права. – 1969. – М., 1970. – С. 35–36).

Можливо, ще більш показовим є те, що декілька колишніх студентів юридичного факультету Львівського університету, які навчалися в ньому у 20-х роках минулого століття, а згодом перебралися до інших країн і стали не тіль-

ки всесвітньо відомими фахівцями з теорії прав людини, а й авторами чи співавторами чинних і донині міжнародно-правових актів всесвітнього або європейського рівня з праволюднинної проблематики (Г. Лаутерпахт, Р. Лемкін та ін.). Принагідно зауважимо, що дослідницьку діяльність останніх нині активно вивчає та пропагує професор Лондонського університетського коледжу Ф. Сендс, який неодноразово відвідував Львівський національний університет ім. І. Франка, Львівську лабораторію прав людини і громадянина, львівські архіви та підготував монографію з цих питань, котра невдовзі буде опублікована у США.

Результати досліджень Лабораторії користуються попитом і у вітчизняній правотворчій, правоінтерпретаційній, правозастосовній та правопросвітницькій практиці. Її співробітники брали участь, зокрема, у проектуванні «Основних засад державної політики у галузі прав людини» (ухвалених постановою Верховної Ради України від 10 липня 1999 р.); у підготовці – на запит Конституційного Суду України – низки висновків стосовно певних конституційних подань (2001–2003 рр.), а як спеціаліст – у розгляді Конституційним Судом України одного з таких подань (2001 р.); в обговоренні на засіданнях Науково-консультативної ради при Верховному Суді України проектів постанов його Пленуму (2003–2005 рр.). На запит Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі співробітники Лабораторії підготували у 2010 р. експертний висновок на розроблений цією Комісією проект Закону України «Про внесення змін до

Закону України „Про захист суспільної моралі”».

У 2011 р. Лабораторія з власної ініціативи створила спеціальну групу для проектування пропозицій з удосконалення конституційних гарантій прав людини і громадянина в Україні, результатом роботи якої стали конкретні нормативні рекомендації з ефективізації формулювань понад 60-ти статей II розділу Конституції України. (Нинішнього року означені рекомендації опубліковано у 24-му випуску серії I «Праць» Лабораторії й у відповідній кількості примірників надіслано Конституційній Асамблеї для використання її відповідними комісіями.)

У цей же час співробітниками Лабораторії також сформульовано пропозиції щодо оптимізації законодавчого регулювання діяльності Конституційного Суду України, які були спрямовані до Комітету Верховної Ради України з питань правової політики, Адміністрації Президента України та представлено Конституційному Суду.

З огляду на міжнародний статус стандартів прав людини, Лабораторія – задля виконання своїх завдань – була «приречена» на дослідження й поширення цих стандартів, а також на безпосередню співпрацю із зарубіжними науковими і практичними інституціями. Тому цілком природним є те, що одним із основних і постійних напрямів її діяльності стали, як зазначалося, реферований переклад державною мовою й оприлюднення матеріалів практики Європейського суду з прав людини. Загалом за час існування Лабораторії її співробітниками й помічниками було опрацьовано близько 450 таких матері-

алів, які неодноразово видавались окремими збірками і тривалий час друкувались у таких юридичних виданнях України, як: Практика Європейського суду з прав людини. Вип. 1, 2, 3, 4. – Львів, 1997 – 2000 рр.; Вибрані рішення Європейського суду з прав людини (1993–2002 рр.). – Харків, 2003; Європейський суд з прав людини. Матеріали практики (1993–2003 рр.). – Київ, 2004; Європейський суд з прав людини. Матеріали практики (2004–2005 рр.). – Львів, 2006; Європейський суд з прав людини: матеріали практики (2006–2008 рр.) – Львів, 2009. Найбільш вагомий внесок у цю роботу зробили – на її різних етапах – О. Бекетов, Д. Дудаш, Р. Москаль, М. Пришляк, Т. Полянський, М. Рісний.

Що ж до співпраці Лабораторії із зарубіжними організаціями і фахівцями, то протягом минулих 15-ти років вона відбувалась – у різноманітних формах – зокрема, з Директоратом з прав людини Ради Європи (через Бюро інформації Ради Європи в Україні), Європейським судом з прав людини, Інститутом конституційної та правової політики (COLPI) Інституту відкритого суспільства (м. Будапешт), Центром прав людини Нотінгемського університету (Велика Британія), Юридичним факультетом Регенсбурзького університету (Німеччина), Міжнародним юридичним центром захисту прав людини «Interrights» (м. Лондон), Німецькою секцією Міжнародного товариства прав людини (м. Франкфурт-на-Майні), Управлінням Верховного Комісара ООН з прав біженців (через його Представництво в Україні) та міжнародною організацією «Правова допомога кліні-

кам для біженців» – LARC (м. Будапешт).

Яскравими подіями у контактах такого гатунку стали зустріч співробітників Лабораторії з Головою Європейського суду з прав людини п. Л. Вільдхабером у травні 2005 р., а також співорганізація з Координатором проектів ОБСЄ в Україні Міжнародного форуму з практики Європейського суду з прав людини (2012 р.).

Для піднесення роботи Лабораторії на міжнародний рівень досить корисними були зарубіжні публікації наукових праць її співробітників, див. зокрема: Swobody obywatelskie w Polsce i na Ukraine: rzeczywistosc i perspektywy.- Przemysl, 2004; Przegląd wydziału Prawa I Administracji Uniwersytetu Wrocławskiego. T. XLVIII. – 2001.; Osteuropa-Recht Gegenwarsfragen aus den rechten des ostens.49. Jahrgang. Heft 5. Koeln, 2003; Росийский ежегодник международного права. – СПб., 2003; Studia Prawno-Europejskie. Tom VI. – Lydu, 2002; Acta Universitatis Wratislaviensis, № 2486. Tom LIII. – Wroclaw, 2003; Zeszyty europejskie. № 24. Warszawa, 2004; Юрьдычны часопіс «Праўнік». – 2005, 14.11 – www.praunik.org/artykuly/90; Contemporary Migration Issues. Versus Human rights. Warszawa, 2005; Zasady prawa wyborczego Ukrainy. – Lublin: Wydawnictwo Innovatio Press, 2008; Governmental System of Eastern and Central European States. Chapter Governmental system of Ukraine, с. 706–803. Nora Choinski. Timea Drinoczi (ed.). Publishing House Wolters Kluwer Polska. – Warsaw, 2011. А ще більшою мірою – стажування останніх та їх

участь у науково-освітніх чи конференційних заходах за кордоном (зокрема, у Центрі громадських зв'язків Бундесверу (м. Бонн, Німеччина, 1998 р.), Нотінгемському університеті (Велика Британія, 2000 р.), Центрально-Європейському університеті (м. Будапешт, 1998, 2001, 2002 рр.), Католицькому університеті м. Люблін та Вроцлавському університеті (Польща, 2002 р.), Інституті європейських студій (м. Белград, Сербія, 2002 р.), Інституті права у Тілбурзі (Нідерланди, 2002 р.), Білоруському, Московському, Санкт-Петербурзькому державних університетах (2002, 2003 рр.), Ягеллонському університеті у Кракові (2003 р.), Орегонському університеті (м. Юджин, США, 2004 р.), Регенсбурзькому університеті (Німеччина, 2005 р.), Віденському університеті (2005 р.), Інституті міжнародного та порівняльного права ім. Макса Планка (м. Гейдельберг, Німеччина, 2006 р.), програмі «Відкритий світ», організованій за сприяння Конгресу США (м. Вашингтон, округ Колумбія, м. Фейєтвіл, Арканзас, США, 2008 р.), Світовому форумі демократії, проведеному з ініціативи Ради Європи (м. Страсбург, Франція, 2012 р.). Фахівцями Лабораторії було також підготовлено команди для участі у міжнародних симулятивних судових дебатах з прав біженців (м. Любляна, Словенія, 2004 р.; м. Будапешт, Угорщина, 2005 р.). У тих чи інших із названих заходів брали участь наукові співробітники Лабораторії – Д. Гудима, С. Добрянський, І. Панкевич, П. Рабінович, С. Рабінович.

Ознайомленню юридичної громадськості з результатами діяльності Лабораторії сприяло оприлюднення інформації про них у довідкових та періодич-

них виданнях: Юридична енциклопедія. Т. 3; Київ, 2001. – С. 533; Т.5. – К., 2003. – С. 54; Урядовий кур'єр. – 2004, 21 жовт.; 1999. – 30 берез.; Право України. – 2001. – № 8; Адвокат. – 2001. – № 8; Юридический вестник. – 2001. – № 4; Вісник Академії правових наук України. – 1997. – № 2; 2001. – № 3; 2004. – № 3; 2005. – № 1; Юридичний вісник України. – 2001. – № 43, 45; Юридична газета. – 2005, 14 листоп.

Та усі ці досягнення Лабораторії напевно чи були б можливі, якби не постійна доброзичлива увага, яку приділяли її діяльності Президія АПРН України (питання роботи Лабораторії розглядалися нею у 1997, 1999, 2000, 2004 рр.), її Президент – академік В. Тацій, віце-президент – академік Ю. Грошевий, а в останній період (після включення Лабораторії до структури створеного у 2001 р. НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПРН України) – колишній директор цього інституту – академік Ю. Битяк і нинішній директор – доцент С. Серьогіна, а також заступник директора – доцент І. Яковюк.

Окремо слід із вдячністю відзначити систематичну допомогу, яку надавала і надає Лабораторії адміністрація юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка (декани – раніше академік НАПРН України В. Нор, а нині – доктор юридичних наук А. Бойко).

Нарешті, не можна не відзначити неабияких зусиль, яких її постійний завідувач – академік НАПРН України П. Рабінович доклав до того, аби досягти таких результатів її діяльності, що їх було схарактеризовано вище.

Нині у складі Лабораторії також працюють: провідні наукові співробітники, кандидат юридичних наук С. Добрянський та доктор юридичних наук С. Рабінович; старші наукові співробітники – кандидати юридичних наук Д. Гудима й О. Панкевич, наукові співробітники – кандидати юридичних наук Т. Полянський та В. Гончаров; старший лаборант О. Томіна. Корисний внесок у роботу Лабораторії зробили й колишні її наукові співробітники – професори В. Грищук і Н. Титова, доценти Т. Дудаш, І. Панкевич, Н. Раданович, С. Федик і Л. Ярмол.

На закінчення варто нагадати, що у рекомендаціях Міжнародної наукової конференції «Методологічні проблеми правової науки» (Харків, 2002 р.) наголошувалось на необхідності «здійснювати подальший розвиток як першочергової теорії прав людини, яка може скласти ядро вітчизняної загальної теорії держави і права». На розв’язання цього актуального завдання, сподіваємось, і надалі спрямовуватимуться зусилля Львівської лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування Національної Академії правових наук України.

Матеріал підготував:

С. Добрянський, провідний науковий співробітник Львівської лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, кандидат юридичних наук